

sok. A vége Dachau, a haláltábor. Nem árulom el a végét. Talán ez a legizgalmasabb része a kötetnek.

Ezt a szép ívű, rendkívül alapos, részletekbe menő könyvet nem lehet, nem szabad egyszerre elolvasni. Ízlelgetni kell, visszalapozni, naponta levenni a polcról. Többször is. Mindig találunk benne újat, felfedezünk új szálakat. Nagy László megtette a magáét, rajtunk a sor.

(*Rozetta Stúdió Kft., 2018*)

MADÁCSY PIROSKA

Máté Zsuzsanna: *Filozófikum és esztétikum kölcsönviszonyáról – kiemelten a madáchi életműben* című monográfiájáról

Máté Zsuzsanna a Madách Irodalmi Társaság alapító tagja, számtalan Madách tanulmány szerzője. Egyik kutatási területe a 20. század első felének magyar esztétikatörténete, mely időszak szellemi értékeit a század második felében negligálták. Így az 1990-es évektől vált hangsúlyozottá ezen időszak feltérképezése, az esztétika, a művészetfilozófia területén is. Fülep Lajos 1988-tól megjelent (kéziratos) műveiről egy Ilia Mihály által lektorált tanulmánykötetet írt.¹ A fülepi életmű különböző szegmentumainak elemzését jelenleg is lényegesnek tartja, például a 20. század eleji művészeti

válságjelenségek fülepi problémakörét vizsgálva, ahogy azt legutóbbi *A „művészet vége” dilemma művészet/filozófia-történeti diskurzusáról* c. tanulmányában is olvashatjuk.² A második kiemelt témája pedig a szegedi egyetem professzorának, Sík Sándornak az életműve, melyet csaknem hétvényi kutatómunkával egy terjedelmes monográfiában dolgozott fel *Sík Sándor*,

¹ Máté Zsuzsanna 1995. „Szép eszéről, szép lelkéről...”. *Tanulmányok a fiatal Fülep Lajosról és művészetfilozófiájáról*. Szeged.

² In: *Magyar Művészet* 2018. 2: 32–40.

a *szépíró, az irodalomtudós és az esztéta* címmel (Szeged, 2005). Emellett a 20. század első felének esztétikáit tárta fel, többek között Pauler Ákos, Brandenstein Béla, Halasy-Nagy József, Pitroff Pál és Málnási Bartók György esztétika-felfogásának értelmezését. Szisztematikusan tárgyaló történeti és összehasonlító munkái mellett művészetfilozófiai, művészetelméleti, befogadásesztétikai tanulmányait kell megemlítenünk, melyeknek egyik összefoglaló kötete a *Megérthető műalkotás? Esztétikatörténeti és befogadásesztétikai tanulmányok* c. könyve (Szeged, 2007).

Máté Zsuzsanna irodalomtudományi, művészetelméleti, esztétikai, művészetfilozófiai kutatásainak szintézisaként és egyben munkásságának kilencedik könyveként jelent meg a *Filozófikum és esztétikum kölcsönviszonyáról – kiemelten a madáchi életműben* című, 654 oldalas monográfiája, tekintélyes, mintegy másfélezres jegyzetapparátussal. E könyv egyrészt a JGYTF Magyar Irodalom Tanszék Madách-kutatócsoportjában, valamint a Madách Irodalmi Társaság keretében folyó, csaknem másfél évtizedet felölelő kutatásai nyomán született. Másrészt a szerző összehasonlító művészetelméleti munkásságának eredményeit is tartalmazza, tanszékünk megszűntetése után, már mint az SZTE JGYPK Művészeti Intézete oktatója és a Művészetelméleti, művészetpedagógiai kutatócsoport vezetőjeként.³

Monográfiájának alapkérdését – „hogyan lényegül át a bölcelet, a filozófikum esztétikumká a madáchi életműben?” – elsősorban Madách Imre *Az ember tragédiája* című drámai költeményének elemzése során prezentálja, ugyanakkor kutatását kiterjeszti a főmű árnyékában maradt Madách-lírára és néhány drámai alkotásra is. Végül a monográfia („*Az átlényegülés lehetőségére vonatkozó ellentétes művészetfilozófiai válaszok*” című harmadik részében) alapkérdését a művészetfilozófia története egészében vizsgálja, és összehasonlításai nyomán kiemeli annak két, ellentétes vonulatát, a filozófiát a művészetrel, az esztétikummal szembeállító, valamint az „egymásbanlevőséget” állító tendenciát. Kérdésfeltevéseire válaszait az (irodalom)esztétika, a komparatiztika, az irodalomtörténet és a művészetfilozófia, művészetelmélet, valamint az esztétikatörténet, illetve a filozófiatörténet felől, egy tudatosan felvállalt interdiszciplinaritásban, többszörös határterületek metszeteiben fogalmazza meg. Teheti ezt, hiszen a madáchi életmű sokrétűsége, a hatástörténet szerteágazó természete éppen ezt a metodológiát támasztja alá, másrészt a szerző három évtizedes tudomá-

³ Vö: Zsuzsanna Máté 2016. *Transformations of Literary Texts: Comparative and Hermeneutic Studies on the Intertextual and Intermedial Relations in Some Major Works of Dante, Imre Madách and Béla Balázs*. Szeged.

nyos tevékenysége, mintegy 160 tanulmánya (a Magyar Tudományos Művek Tárában is követhetően) éppen e diszciplínákra terjed ki.

Máté Zsuzsanna a komparatiztika metodológiáját több gondolatmenetében is érvényesíti, a párhuzamokból, valamint az elkülönülésekből lényeges és átgondolt következtetéseket tesz. Így már az első fejezetben, a kritikátörténet vizsgálatában megjelenik ez az összehasonlító szemlélet. *Az ember tragédiája* értékelésének szélsőséges végletei nyomán (mely, ahogy Németh G. Béla írta, „himnusz vagy ócsárlás volt rendszerint”) fokozatosan háttérbe került a madáchi főmű esztétikai értékelése, majd a 20. század elejétől az ideologikus szempontokat hordozó értelmezések két nagyobb hullámban összpontosultak, egészen az 1960-as évekig. Az első ideologikus hulláma az értelmezéseknek (néhány kivételtől eltekintve) elfogadó karakterükben összekapcsolódtak a 20. század első felének Madách-kultuszával, míg a szintén ideologikus, ám döntően elutasító hullám az 1948-tól 1950-es évekre koncentrált, Lukács György és Révai József marxista kritikájának következményeként. Az ideologikusság alóli „felszabadulási” folyamat, Waldapfel József, Sótér István, Horváth Károly, valamint Barta János és Baranyi Imre tanulmányai már jelzik az esztétörténeti, bölcséleti és az esztétikai szempontrendszer előtérbe kerülését, mely ma is tart. A *Tragédia* filozófiai forrásait és párhuzamait bemutató fejezet hasonlóan komparatiztikai összevetésen alapul. Így nemcsak az igazolható eszmei források és az értelmezők különböző filozofikus áthallásainak gyűjteményét, a gondolati rokonságok halmazát nyújtja, hanem egyben bemutatja ennek hangsúlyeltolódásait, például a kanti filozófiai párhuzamok mai elfogadottságát és a hegeliek háttérbe kerülését. Mindemellett kritikusan jelzi e bölcséleti párhuzamkeresés árnyoldalát is, azt az aránytalanságot, mely az értelmezéstörténetben megnyilvánul. Ugyanis a filozofikum vizsgálata nem a műalkotás autonóm bölcséletének az elemzésére irányult, hanem a *Tragédiában* felhasznált bölcséleti anyag kutatása mellett sokszor csak az értelmezők filozófiai asszociációinak a kimondása felé. A *Tragédia* immanens filozofikumának hiányát pótolja a monográfia első része, mely elemzése alapján a metafizikus és anti-metafizikus gondolatiság kizáró ellentételezettségére, valamint a mindkettővel szembeállított „életgyakorlati” bölcséletre és az ebből levezethető nyolc nagyobb filozófiai problémakörre épül. Szoros szövegelemzés alapján a Van és a Kell világa, az anyag és a szellem, az eszme megvalósíthatósága és megvalósíthatatlansága, az értelmesség és az értelemnélküliség, a bizonyosság és a bizonytalanság, a szabad akarat és a determináció, a dualizmus és a monizmus, az abszolút és a relatív. A szerző ugyan-

akkor hangsúlyozza, hogy a madáchi bölcselet nem képez önálló filozófiai rendszert, hanem egy irodalmi alkotássá formált filozófiai hermeneutika, világ-, lét- és önértelmezés.

Az ember tragédiája másképpen értéséről c. második fejezet a *Tragédia* utóéletének alapvető minősége, a másképpen értékek vizsgálata felől a madáchi főmű esztétikumának sajátosságait állapította meg, így hatványozott hermeneutikai természetét, interpretatív és szabályozott nyitottságát, valamint az értelmezés szabadságára lehetőséget adó jellegét. Madách drámai költeményének a kulturális emlékezetben való megmaradása egyedülálló a magyar irodalom történetében. Ugyanis kisebb könyvtárnyi terjedelmű és rendkívül ellentmondásos a kritika- és értelmezéstörténete, valamint kivételesen gazdag a különböző művészeti ágakban létrejött utóélete, mivel a legváltozatosabb műalkotások formájában élt tovább az elmúlt másfél évszázadban, az illusztrációk, a különböző adaptációk és újraalkotások vagy inspirációk formájában. Így a különböző művészeti ágakban létrejött alkotások hálózatát is felderítve elemzi a szerző a madáchi irodalmi szöveg átváltozásának jellegzetes művészi megvalósultságait, a képző-, színház-, zene- és filmművészeti alkotások művészetközi kapcsolatain belül. Kiemelten analizálta Zichy Mihály, Buday György, Kass János illusztrációit, Paulay Ede színházi ősbemutatóját, Czóbel Minka misztériumát, Dohnányi Ernő és Ránki György zeneműveit, valamint Kass János és Jankovics Marcell animációs filmjeit.

A monográfia első, *A filozofikum esztétikumá váló átlényegülésének folyamata Az ember tragédiájában* c. része 352 oldal terjedelemben, csaknem ezer lábjegyzettel akár önálló könyvként is olvasható. Olyan, a Madách-kutatásban eddig még meg nem valósult, komplex hermeneutikai, esztétikai és komparatiztikai megközelítést adja a *Tragédiának*, mely nemcsak az eddigi értelmezési hagyományhoz kapcsolódik, hanem komplexitása révén jelentős tudományos eredményekkel bír. Feltárja a *Tragédia* autonóm filozofikumát, meghatározza esztétikumának sajátosságait, bemutatja a filozofikum esztétikumá váló átlényegülési folyamatát, valamint elemzi hatástörténeti tendenciáit és különböző művészeti transzformációit.

Máté Zsuzsanna könyvének második részében – *A filozofikum esztétikumá váló átlényegülésének kísérletei* címűben, mely szintén olvasható önálló könyvként – a madáchi bölcseleti líra filozofikus problémaköreit tárja fel. Az összehasonlító verselemzések keretében néhány Madách-vers esztétikai önértékűségét igen meggyőzően mutatja be. Madách bölcseleti lírájának eddig teljes mértékben rejtetten maradt bölcseleti karakterét fedeztetni fel a szerző olvasójával számos verselemzésen keresztül. Főleg

azt, hogy a két-világ, a Van és a Kell, a való és az ideális világ szétszakítottóságát miképpen leltározza Madách, és a szakadozottságot a későromantikára jellemző dezilluzionizmussal hogyan veszi tudomásul. Madách költői habitusának vizsgálatát a mintegy 300 költemény és a néhány dráma elemzésével teszi teljessé, így módon a szerző következtetései megalapozottak, miszerint Madách a (kora-)romantika teljességigényével, az egész-létre, az egységre való törekvéssel egy (kora-)romantikus költői attitűddel keresi a két-világ 'egésszé' tételének lehetőségeit. Ennek az egész-élménynek művészetbölcseleti és egyben poétikai gondolati horizontját, a (kora-)romantikus organikus világszemlélet narratívájában, az univerzális egység-elvűségben lehetjük meg, mivel ez az eszmeiség párhuzamos a kora-romantikus (jénai) bölcselethez az „egy – minden és minden – egy” és ezen belül a költészetnek mindenfajta ellentétességet összeolvasztó, egyben transzcendentált felfogásával.

Úgy véljük, hogy Máté Zsuzsanna monográfiája egyedi tudományos teljesítmény. Nemcsak a madáchi életmű kutatásában bizonyul megkerülhetetlennek jónéhány megállapítása, nemcsak az irodalomtörténet, -elmélet és esztétika számára nyújt meggondolandó szempontokat a bölcseleti irodalomról és annak esztétikumáról, hanem következtetései a magyar filozófiatörténet számára is jelentősek lehetnek. Továbbá, ahogy az irodalomtörténészeknek, esztétáknak, komparatistáknak fontos olvasmánya lehet e könyv, úgy a laikus, Madách főművét kedvelő és az életmű teljessége iránt érdeklődő olvasónak is.

Máté Zsuzsanna Madách-monográfiája a 101. kötete a Madách Irodalmi Társaság Madách-Könyvtár Új Folyam sorozatának, Andor Csaba szerkesztésének köszönhetően. Az egyszerű fehér borítójú hagyományos könyv az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtárában is elérhető, elektronikus digitalizált formában is olvasható: <http://mek.oszk.hu/17900/17945/17945.pdf>.

*(Madách Irodalmi Társaság, Szeged, 2018. 654 p.
Madách Könyvtár – Új folyam 101.)*